

Skjønne, menneskeløse Norge

BOKOMTALE: Tyske soldater malte Norge under okkupasjonstiden. Hva nytt kan vi lære av å se Norge gjennom okkupasjonsmaktens pensel? En ny bok av Einar Økland viser fram maleriene.

Av Aurora Jacobsen Evenshaug, mastergrad i Europeisk kultur ved Institutt for filosofi, idé- og kunsthistorie og klassiske språk, UiO.

De siste årene har stadig flere bøker som nyanserer bildet av Norge under andre verdenskrig, kommet ut. Et antall av dem belyser jødernes situasjon i landet, andre fremhever norske kommunisters innsats og behandling under og etter krigen. En nylig utkommet bok som omhandler tidligere ukjente deler av andre verdenskrig, er Einar Øklands *Norwegen, schönes Land: Tyskprodusert fredspropaganda i Krigens Norge, 1940-1945*. Boka skal gi en oversikt over et til nå relativt ukjent kunstmateriale: masseproduserte skildringer av norsk natur og bylandskap, malt av tyske kunstnere i soldatuniform. Bildene er historiske kilder som kan fortelle oss noe om hvordan tyske soldater virket i Norge i krigsårene. Men hvor mye nytt tilfører boka til historien om andre verdenskrig?

Einar Økland debuterte som forfatter i 1963, og har jevnlig gitt ut litterære verk i ulike sjangre siden da. Han har utgitt flere sakprosa-bøker om ulike deler av kunsthistorien, blant annet om illustratøren Damsleth, som ble dømt for landssvik for sitt arbeid for Nasjonal Samlings propagandaledelse. Økland har også skrevet bøker om norske malebøker (2012) og Th. Kittelsen (sammen med Holger Koefoed i 1999). I *Norwegen, schönes Land*, presenterer Økland kunst utarbeidet i nazismens tjeneste, av tyske soldater på norsk jord.

Økland har delt boka i to deler: en tekstintroduksjon på 23 sider, etterfulgt av en lengre del med kun bilder. Mange av bildene er fra Øklands egen samling. Forfatteren presenterer i introduksjonen hvem som utgjør bokens målgruppe: lesere med interesse for nasjonale, lokalhistoriske, personalhistoriske eller kommunikasjonshistoriske temaer (s. 7). De 23 sidene med tekst er delt inn i seks korte kapitler. Økland presenterer en kort historisk kontekst, hvem kunstnerne var, og hva motivene består i. I tillegg kommer han inn på hvorfor denne typen propagandakunst ble produsert av tyske soldater under andre verdenskrig.

Ukjent kunsthistorisk materiale

Bokas «nyhet» er bildene selv. De historiske rammene Økland risser opp i de innledende kapitlene, er kjent stoff for en leser som er fortrolig med Norges krigshistorie. Bildene boka tar for seg, var del av Tysklands propagandakrig: krigen var ikke bare militær, men handlet også om menneskets sinn, som skulle overbevises om nazismens fortrefelighet. Tyske kunstnere ble trukket i uniform og satt

til å arbeide for Nazi-Tysklands propagandaavdeling. Noen av kunstnerne var kjent i Tyskland før krigen, og de var skolerte malere: «Dei fleste PK-kunstnarane¹ som blei sende til Norge for å male 'fredspropaganda' der, må ha vore relativt unge, men likevel eldre enn mange av soldatane. Fagleg var dei godt utdanna og røynde, om enn dei kanskje ennå var kunstnarleg uetablerte» (s. 29). Bildene som ble malt og tegnet, skulle bygge bro mellom Norge og Tyskland, og innlemme Norge i det fremtidige germanske riket.

Bildene i boka ble malt i krigstid i et okkupert Norge, men dette gjenspeiles ikke i bildene. Noen få bilder viser nazitysk, militær tilstedeværelse, men det som preger de fleste bildene er at mennesker er nærmest helt fraværende. Selv bildene fra byer som Bergen og Oslo, viser nesten ingen mennesker. Det er interessant at menneskene mangler i bildene. Man merker en kunstner som står alene og skuer ut over landskap eller bybilder. Det nazistiske menneskeidealet er sentralt i ideologien, hvor mennesket deles inn i et rasehierarki med «ariere» på toppen. Det nazistiske, totalitære prosjekt ville imidlertid ikke kunne gjennomføres om ikke alle innbyggerne trodde fullt og helt på nazismen som ideologi og samfunnsutforming. Å ensrette hele verden, slik at hver og en av individene på jordens overflate sverget til nazismen, er umulig. Er det kun mulig å gjennomføre en nazistisk verden uten mennesker?

De fleste bildene er imidlertid landskapsbilder, gjerne fra Nord-Norge, hvor det var mer naturlig at det ikke var noen mennesker på bildet. Her kan man ane kunstnerens forskjønnende grep: menneskenes nærvær merkes kun gjennom båter, biler, veier, telegrafstolper og bygninger. Motivene er preget av stillhet, det finnes ingen bevegelse i form av mennesker eller vær fenomener. Bildene var nok også ment som en avveksling for tyske soldater i Norge. De ble trykket i tyske tidsskrifter utgitt for soldater i nord, og de ble sendt hjem som postkort fra soldater utplassert i Norge, til familien hjemme i Tyskland. Bildene danner en skarp kontrast til krigsvirkeligheten de ble malt i.

LES OGSÅ: [Svarte hefter, brune skjorter](#) • [Nietzsche og kunst i vår tid](#)

Propagandakrig

Samtidig er bildene åpenbart malt i propagandaøyemed. Det blir tydelig når man ser på hvilken avdeling kunstnere virket innenfor i det nazistiske systemet: «I 1938 organiserte Tyskland egne militære 'Propagandakompani' (PK) der tusenvis av filmfolk, teiknarar og malarar blei samla og tildelte propagandaoppgåver. Opphavleg var dei underlagde propagandaministeriet til Joseph Goebbels, men seinare blei dei overførte til ulike militære våpengreiner. Dei som hørde til i PK, skulle levere reportasjar, omtalar, presentasjonar, framstillingar og liknande som kunne nyttast i dagsaviser, tidsskrift, bøker og vekeblad, film og radio i takt med det som parti-ideologane fann tenleg» (s. 9). Bildene de malte skulle ikke bare gi soldatene en pause fra krigshverdagen, men også gjøre tyskeren under nazismen «entusiastisk og lojal og kjenne seg styrkt i trua på at nazismen var bra, og at Tyskland var eit godt land på veg inn i ei betre framtid» (s. 9).

Det mest interessante kapitlet gir en kunsthistorisk analyse av bildene. I kapitlet "Kva ser vi?" gis bildene en kunsthistorisk kontekst, og Økland analyserer bildene på en måte som åpner dem opp for leseren. Det er her, heller enn i de historiske kapitlene, idéhistorikeren møter ny kunnskap. Et interessant poeng Økland trekker frem, er at noen av bildene er preget av impresjonisme, en kunstretning nazistene vanligvis så på som «entartet» – degenerert og dekadent. Likevel fantes det tyske propagandakunstnere som malte i denne stilen: «Det strikte nazistiske synet på kva som var kunst, og kva som var ukunst, blei aldri konsekvent praktisert. Fleire av dei særdraga ein finn i slik moderne bildekunst som førande nazistar hadde nedvurdert og forkasta, dukka opp i nye kunstverk som den tyske nazistaten sette høgt», skriver Økland (s. 25). Hvorfor det var slik, gir han derimot ikke noe svar på.

Utstillingskatalog

Økland kunne med fordel ha gått dypere inn i en idéhistorisk og kunsthistorisk undersøkelse av bildene. Tekstdelen er i stor grad oppsummerende og redegjørende, noe som kan ha sammenheng med at bokens formål i første rekke er å *presentere* bildene. En dypere undersøkelse og drøfting av bildene ville imidlertid ha gjort boken mer interessant som historisk verk. Slik det står nå forlater Økland diskusjonen av bildene idet den så vidt har begynt, og overlater resten til leseren. Økland presenterer bilder som tidligere har vært en oversett del av tysk-norsk kunsthistorie, men gir ikke selv noen grundig analyse av dem. Er boka best beskrevet som en bildekatalog heller enn en kunsthistorisk undersøkelse?

Med så mange bilder, og så lite tekst, blir boken kun en introduksjon til temaet, og man spør seg om bildene og tekstene kunne gjort seg bedre som en utstilling, heller enn en bok. Øklands bok oppfordrer til videre forskning på bildene, noe forfatteren også åpner for selv: «Det kan [...] hende at einskilde lesarar oppdagar at dei sit inne med tilleggsinformasjonar dei først nå kan plassere i ein samanheng» (s. 7).

Hva kan Øklands bok tilføre av ny kunnskap om andre verdenskrig? Boken forteller oss at bildene den presenterer nettopp ble produsert og presentert under krigen. De ble malt av tyske kunstnere, masseprodusert og trykket i tidsskrifter for tyskere. Motivene viser forskjønnede bilder av Norge: natur og landskap hvor mennesker er nærmest fraværende. Bildene var en del av Nazi-Tysklands totale krig: Krigen skulle ikke bare vinne Nazi-Tyskland nytt land, men føre til et tredje rike, Germania. Den totale krigen innebar å utslette alle mennesker som ikke passet inn i nazistenes utopi, og å forme menneskers sinn og holdninger slik at de ville passe inn i en totalitær, nazistisk stat. Slik kan de tilsynelatende upolitiske motivene i Øklands bok plasseres inn i en totalitær ideologi. Bildene viser hvor totalt omgripende den nazistiske ideologien var.

LES OGSÅ: [Heidegger, Munch og dødens billedtenkning](#)

Noter:

¹ PK var en forkortelse for Propagandakompani.